

Πρόλογος

Σε μια συζήτηση που είχε ο διάσημος ρώσος ποιητής Γεβγκένι Γεφτουσένκο με έναν ιταλό δημοσιογράφο λέει:

«Παιδικά χρόνια χωρίς μπάλα δεν νοούνται. Δεν υπάρχει χαρά, δεν υπάρχει παιχνίδι. Και ξέρετε γιατί οι σημερινοί ποδοσφαιριστές είναι ψυχροί και χωρίς ψυχή; Να σας το πω εγώ. Γιατί ξόδεψαν τα νιάτα τους άσκοπα κι έχασαν ό,τι παιδικό είχαν μέσα τους. Το ποδόσφαιρο δεν το βλέπουν σήμερα σαν παιχνίδι, αλλά ως επάγγελμα».

Παιδικά χρόνια λοιπόν χωρίς μπάλα δεν νοούνται. Ιδιαίτερα για όσους, όπως η δική μου η γενιά, μεγάλωσαν στην επαρχία τη δεκαετία του '60 και του '70, παίζοντας σε αλάνες και χωμάτινους δρόμους, σε αυτοσχέδια γήπεδα, με πλαστικές και καμιά φορά και με δερμάτινες μπάλες.

Παιδικά χρόνια λοιπόν με γρατσουνισμένα και ματωμένα γόνατα, με σκισμένα παντελόνια και λαστικένια παπούτσια να κλοτσάμε και όλο να κλοτσάμε. Παίζοντας ώρες ολόκληρες, αφού δεν είχαμε κανέναν να μας φωνάζει, μιας και οι δικοί μας δούλευαν στα χωράφια όλη μέρα· ο μοναδικός εχθρός μας ήταν το σκοτάδι. Μόνο σαν έπεφτε η νύχτα μαζευόμαστε στα σπίτια μας, και δίναμε ραντεβού για παιχνίδι την επόμενη μέρα.

Για μας το ποδόσφαιρο ήταν μαγεία, ένα όνειρο που το ζούσαμε κάθε μέρα, όλη μέρα.

Τους παίκτες τούς γνωρίζαμε από τις κάρτες που αγοράζαμε από το φιλικατζίδικο, απέναντι από το υδραγωγείο του χωριού. Οι παίκτες που ήταν πιο δημοφιλείς τότε (περίπου το 1968-70) ήταν:

Από τον Παναθηναϊκό: Οικονομόπουλος, Καμάρας, Καψής, Δομάζος, Φυλακούρης, Ελευθεράκης, Αντωνιάδης.

Από τον Ολυμπιακό: Σιδέρης, Γιούτσος, Καραβίτης, Μποτίνος, Αγγελής, Δελγκάρης, Σιώκος.

Από την ΑΕΚ: Σοφινιάδης, Παπαιωάννου, Νικολαΐδης, Καραφέσκος, Μπαλόπουλος.

Από τον ΠΑΟΚ: Κούδας, Τερζανίδης, Σαράφης.

Από τον Ηρακλή: Χαλιαμπάλιας, Νικολούδης.

Από τον Άρη: Χρησιτίδης, Ναλμπάντης, Συρόπουλος.

Τα παιχνίδια τ' ακούγαμε από το ραδιόφωνο κάθε Κυριακή απόγευμα και μετά, το βράδυ, βλέπαμε την «Αθλητική Κυριακή» με τον μυθικό και εξαίρετο Γιάννη Διακογιάννη.

Το γεγονός όμως που απογείωσε την τηλεθέαση αλλά και μας, μικρά παιδιά οκτώ χρονών τότε, ήταν το Παγκόσμιο Κύπελλο του 1970, που έγινε στο Μεξικό. Όπως λέει και ο Γιάννης Διακογιάννης, που ανέλαβε να περιγράψει από το στούντιο απευθείας εκείνους τους αγώνες:

«Ήταν το ωραιότερο ίσως μουντιάλ, με πολλά ιερά τέρατα του ποδοσφαίρου στην καλύτερη στιγμή τους. Και ήταν μια πρώτης τάξεως ευκαιρία, εδώ στην Ελλάδα, να δούμε καλό ποδόσφαιρο. Αν και οι ώρες δεν βόλευαν, στα σπίτια που υπήρχαν τηλεοράσεις υπήρχε το αδιαχώρητο. Θυμάμαι πως ο ημιτελικός Ιταλία-Γερμανία τελείωσε στις 2.30 το πρωί. Άξιζε όμως τον κόπο».

Να αναφέρω εδώ κάποιους παίκτες που συμμετείχαν σε εκείνο το μυθικό μουντιάλ. Από τη Βραζιλία: Πελέ, Κάρλος Αλμπέρτο Τόρες, Τοστάο, Ζαϊρζίνιο, Ζέρσον. Από την Ιταλία: Λουίτζι Ρίβα, Σάντρο Ματσόλα, Ρομπέρτο Μπρινιόνα, Τζιάνι Ριβέρα. Από τη Δυτική Γερμανία: Μπεκενμπάουερ, Μίλερ, ο Μπόμπι Μουρ και ο Μπόμπι Τσάρλτον από την Αγγλία, ο Λεβ Γιασίν από την τότε Σοβιετική Ένωση κ.ά.

Στον τελικό η Βραζιλία του Πελέ νίκησε με 3-1 την Ιταλία του Λουίτζι Ρίβα.

Βέβαια, εμείς δεν μπορέσαμε να δούμε πολλά παιχνίδια λόγω της ώρας, αλλά το ότι βλέπαμε τους καλύτερους παίκτες του κόσμου αυτό από μόνο του ήταν μαγικό.

Το γεγονός όμως που προκάλεσε πραγματικό ντελίριο ενθουσιασμού σε όλη την Ελλάδα (Βοηθούσης βέβαια και της Χούντας) ήταν η πορεία του Παναθηναϊκού με προπονητή τον μεγάλο Φέρεντς Πούσκας προς τον τελικό του Κυπέλλου Πρωταθλητριών και ο μεγάλος τελικός με τον Άγιαξ στο Γουέμπλεϊ στις 2 Ιουνίου του 1971. Το ματς μεταδόθηκε από το ΕΙΡΤ τότε, στις 21.45, σε περιγραφή βέβαια του Γιάννη Διακογιάννη. Από τον Άγιαξ, ο οποίος κέρδισε τον Παναθηναϊκό με 2-0, οι πιο γνωστοί ήταν οι: Κρόιφ, Τ. Μιούρεν, Νέεσκενς, Βαν Ντάικ, Κάιζερ.

Από τότε πέρασαν αρκετά χρόνια, μεγαλώσαμε και εμείς, είχαμε πολλές επιτυχίες σε επίπεδο ομάδων, αλλά δεν μπορούμε να ξεχάσουμε και επιτυχίες

όπως η κατάκτηση του Ευρωπαϊκού Πρωταθλήματος το 2004 στην Πορτογαλία και η πρόκριση της Εθνικής Ομάδας στο Παγκόσμιο Κύπελλο στη Νότιο Αφρική το 2010.

Το ποδόσφαιρο είναι ο «Βασιλιάς των σπορ», γιατί είναι το πιο συναρπαστικό, το πιο συγκλονιστικό άθλημα. Και όπως λέει και ο συγγραφέας Διονύσης Χαριτόπουλος: «Εκεί στις κερκίδες των γηπέδων συναντιούνται άνθρωποι διαφορετικών κοινωνικών τάξεων, κύρια όμως άνθρωποι από τις λαϊκές τάξεις, για να σπάσουν τη μοναξιά τους, να ξαναβρούν τη χαμένη τους κοινωνικότητα, να ξεχάσουν τις έγνοιες και τα προβλήματά τους, κάνοντας χιούμορ και σατιρίζοντας τον αντίπαλο, ενώ στις ακραίες περιπτώσεις δεν λείπει ο τσακωμός και η βία».

Όποιος δεν έχει παίξει ως παιδί μπάλα δεν μπορεί να νιώσει τη μαγεία του ποδοσφαίρου. Θα αγαπάμε πάντα το ποδόσφαιρο, γιατί θα μας θυμίζει την παιδική μας ηλικία και τις συγκινήσεις που βιώσαμε τότε, που ήταν όλα μαγικά και ονειρεμένα.

Το ποδόσφαιρο βέβαια, όπως και όλα τα πράγματα, έχει και την καλή και την κακή του πλευρά. Η καλή του είναι οι χαρές και οι συγκινήσεις που προσφέρει. Η κακή του ή η σκοτεινή του πλευρά είναι όταν χρησιμοποιείται από τις ηγεσίες και την εξουσία για να αποπροσανατολίσει και να φανατίσει λαούς.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα το 1942, κατά τη γερμανική κατοχή, όταν η Δυναμό Κιέβου τόλμησε να διαπράξει την τρέλα και να νικήσει τη γερμανική ομάδα, παρότι τους είχαν προειδοποιήσει οι Γερμανοί ότι έπρεπε οι Ουκρανοί να «δώσουν» τον αγώνα. Οι Ουκρανοί όμως το πήραν το θέμα εθνικά και κατατρόπωσαν τους Γερμανούς. Το αποτέλεσμα ήταν οι δυνάμεις Κατοχής να εκτελέσουν και τους έντεκα παίκτες της Δυναμό, έναν προς έναν, ενώ φορούσαν ακόμη τις φανέλες της ομάδας τους.

Ένα άλλο παράδειγμα της σκοτεινής πλευράς του ποδοσφαίρου είναι το Παγκόσμιο Κύπελλο του 1938. Την παραμονή του αγώνα Ιταλία-Ουγγαρία ο Μουσολίνι στέλνει από ένα πανομοιότυπο τηλεγράφημα στους Ιταλούς παίκτες όπου τους έλεγε «Κερδίστε ή πεθάνετε!». Ευτυχώς οι Ιταλοί στάθηκαν πιο τυχεροί από τους Ουκρανούς και κέρδισαν με 4-2.

Άλλο σύγχρονο παράδειγμα ο αμυντικός της Κολομβίας Αντρές Εσκο-

μπάρ, που με το αυτογκόλ του έγινε η αιτία η ομάδα του να χάσει τον αγώνα στο Κύπελλο του 1994 και ο οποίος λίγες ημέρες αργότερα δολοφονήθηκε στο Μεντεγίν από φανατικούς φιλάθλους.

Για τη σχέση των διανοουμένων με το ποδόσφαιρο, ο λατινοαμερικάνος Εντουάρντο Γκαλεάνο αναφέρει ότι ο βρετανός ποιητής Κίπλινγκ το 1902 στο Λονδίνο δεν έπαιρνε στα σοβαρά αυτούς που αγωνίζονταν οι ψυχές τους με «βορβορώδεις βλάκες για τα γκολ». Εβδομήντα έξι χρόνια αργότερα όμως, στο Μπουένος Άιρες, ο Χόρχε Λούις Μπόρχες ήταν περισσότερο λεπτός: έδωσε μια διάλεξη για την αθανασία την ίδια ημέρα και την ίδια ώρα που η Αργεντινή έπαιζε τον πρώτο της αγώνα στο Παγκόσμιο Κύπελλο του 1978.

Στους θαυμαστές του ποδοσφαίρου συμπεριλαμβάνονται επίσης οι: Λεονάρντο ντα Βίντσι, Γουίλιαμ Σαίξπηρ, Νικολό Μακιαβέλι, Αλμπέρ Καμύ, Αντόνιο Γκράμσι, Άλμπερτ Αϊνστάιν, Πάμπλο Νερούδα, Σιμόν ντε Μποβουάρ, Ζαν Ζενέ, Χένρι Μουρ, Νέλσον Μαντέλα και άλλοι.

Η ανθολογία που κρατάτε στα χέρια σας αποδεικνύει ότι η μπάλα μπορεί να συναντήσει τον λόγο και ότι η λογοτεχνία δεν είναι κάτι που δεν συμβαδίζει με το ποδόσφαιρο, όσο κι αν κάποιοι επιμένουν για το αντίθετο.

Η πρωτοτυπία της ανθολογίας αυτής έγκειται στο γεγονός ότι για πρώτη φορά βρίσκονται συγκεντρωμένα, σε έναν τόμο, τα καλύτερα ελληνικά και ξένα ποιήματα, διηγήματα και αποσπάσματα από μυθιστορήματα που έχουν ως θέμα τους το ποδόσφαιρο ή που αναφέρονται εν μέρει σ' αυτό.

Βασική πηγή για τους έλληνες ποιητές ήταν το βιβλίο του καλού μου φίλου ποιητή Γιώργου Μαρκόπουλου και τα δύο τεύχη του περιοδικού *Το Δέντρο* που είναι αφιερωμένα στο ποδόσφαιρο, και γι' αυτό ευχαριστώ τον φίλο Κώστα Μαυρουδή για τη βοήθειά του. Επίσης, αρκετά χρήσιμο ήταν το κείμενο του φίλου Δημήτρη Κόκκορη στο περιοδικό *Πόρφυρας* (τεύχ. 94, 2000). Ευχαριστώ τον Δημήτρη για την καλοσύνη του να μου στείλει το κείμενο. Για τους ξένους ποιητές βασική πηγή ήταν το αφιέρωμα του ιταλικού περιοδικού *Poesia* (τεύχ. 208, Σεπτέμβριος 2006).

Ευχαριστώ, επίσης, όλους τους συγγραφείς που έδωσαν με χαρά την άδεια για να δημοσιευτούν τα κείμενά τους στην παρούσα έκδοση και τους εκδοτικούς οίκους που μου έστειλαν τα βιβλία τους. Ακόμα, ευχαριστώ τον φίλο ποιητή και μεταφραστή Δημήτρη Τριανταφυλλίδη για τη μετάφραση του ποιήματος του Γεφτουσένκο «Ένα περιστέρι στο Σαντιάγκο». Ιδιαίτερες ευχαριστίες

οφείλονται στη φίλη Άννα Λαμπρούση για τη βοήθεια που πρόσφερε στις μεταφράσεις των περισσότερων ξένων ποιημάτων. Ευχαριστώ, τέλος, τον φίλο Νάσο Βαγενά για την παραχώρηση της φωτογραφίας του εξωφύλλου.

Να σημειώσω ότι τα περισσότερα βιογραφικά των ελλήνων ποιητών και πεζογράφων που δημοσιεύονται στην παρούσα ανθολογία προέρχονται από την ιστοσελίδα του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου (www.ekebi.gr).

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Αρχαιότητα και ποδόσφαιρο

Ένα είδος ποδοσφαίρου, σύμφωνα με ορισμένες μαρτυρίες, παιζόταν στην Κίνα τον 11ο π.Χ. αιώνα. Ήταν πολύ διαδεδομένο το τσου-κου (μπάλα από δέρμα που σπρωχνόταν με το πόδι). Η δερμάτινη μπάλα με την οποία παιζόταν ήταν γεμισμένη με γυναικεία μαλλιά. Την μπάλα την κλοτσούσαν προς ένα «τέρμα» από μπαμπού 3-4 μέτρων, πίσω από το οποίο ήταν τεντωμένο ένα δίχτυ από μετάξι. Κατά τον 5ο π.Χ. αιώνα το τσου-κου αποτελούσε μέρος της στρατιωτικής εκπαίδευσης των Κινέζων. Στο Εθνολογικό Μουσείο του Μονάχου σώζεται ένα χειρόγραφο του Λι-Γου, χρονολογημένο στον 5ο π.Χ. αιώνα, που μιλάει για την εισαγωγή του τσου-κου στην Ιαπωνία.

Τη μεγαλύτερη επιτυχία όμως στην αρχαία Ελλάδα γνώρισε το παιχνίδι «επίσκυρος», που είχε πάρει το όνομά του από τη γραμμή με σκύρα που χώριζε το γήπεδο. Το παιχνίδι «επίσκυρος» κάποτε οι Ρωμαίοι το έφεραν και στη Ρώμη, το ονόμασαν «harpastum» και το έπαιζαν κυρίως στρατιώτες. Ο Μαρτίναλιος σε ένα του επίγραμμα περιγράφει τους τύπους της μπάλας που είχαν οι Ρωμαίοι: την «pilarganica», που χρησιμοποιούσαν κυρίως οι χωρικοί, που ήταν φτιαγμένη από δέρμα και γεμισμένη με πούπουλα, και τη follies, που ήταν από δέρμα αλλά γεμισμένη με μια φούσκα που περιείχε αέρα.

Ανάγλυφο του 4ου π.Χ. αιώνα που βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Αθηνών απεικονίζει έναν έφηβο να παίζει τη σφαίρα με το πόδι, χωρίς ωστόσο να σχετίζεται με ποδόσφαιρο όμοιο με το σύγχρονο. Από ανασκαφές που έκαναν στη Σαμοθράκη αμερικανοί αρχαιολόγοι προήλθε ένα ακόμα σημαντικό εύρημα, μια μπάλα ποδοσφαίρου. Σ' έναν τάφο του 3ου π.Χ. αιώ-

να βρέθηκε μεταξύ άλλων κι ένα πήλινο συμπαγές ομοίωμα μπάλας, που μοιάζει με τις μπάλες που χρησιμοποιούνται στο σύγχρονο ποδόσφαιρο.

Αν ανατρέξουμε στα ομηρικά έπη, θα βρούμε τις πρώτες πληροφορίες για παιχνίδι με μπάλα στη λεκάνη της Μεσογείου.

Η Ναυσικά και οι φίλες της, αφού λούστηκαν στην όχθη του ποταμού, πέταξαν τις μαντίλες τους και άρχισαν να παίζουν με τη σφαίρα: «*Και σα χαρή-κανε θροφή, κι αυτή κι οι παρακόρες, βγάλαν τις μπόλιες κι έπαιξαν τη σφαίρα ανάμεσό τους*» (Οδύσ. Ζ, 99-100, μτφρ. Αργ. Εφταλιώτης).

Αλλά και στο Θ΄ της Οδύσσειας ο Οδυσσεάς και οι Φαίακες έπαιζαν την πορφυρή σφαίρα, που την είχε φτιάξει ο Πόλυβος, με τα χέρια τους πετώντας την ψηλά ίσαμε τα σύννεφα, καθώς οι άλλοι ολόγυρα χτυπούσαν παλαμάκια (Οδύσ. Θ΄, 372-374).

Ο ποιητής, φυσικά, δεν επικεντρώνεται σε διευκρινιστικές λεπτομέρειες, αλλά πάντα σκιαγραφεί σε αδρές γραμμές τις κοινωνικές περιγραφές που παρθέτει. Από τη μικρή όμως περιγραφή του πιο πάνω αποσπάσματος δεν χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια για να αντιληφθούμε ότι θα μπορούσε να αφορά και απόκρουση ή σύλληψη μπάλας από τερματοφύλακα.

Για τις σφαιρίσεις έγραψαν πολλοί από τους αρχαίους φιλοσόφους, όπως ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, ο Πλούταρχος, ο Γαληνός, ο Αθηναίος, ο Πολυδεύκης, ο Τιμοκράτης ο Λάκων, ο Ησύχιος, ο Φώτιος κ.ά.

Τα είδη της σφαίρας

Όπως επισημαίνει ο Τάκης Σακελλάριος,¹ αναφέρονται διάφορα είδη σφαίρας, αναλόγως μεγέθους, κατασκευής, χρήσης, σχήματος και χρώματος. Έτσι, έχουμε: πάλλα, πίλος, πορφυρέη, σφαίριον, αγαθίς, συκαμίνη, εύκυκλος, ευτρόχαλος, θύλακος, αναβαλλίς, αδρόσφαιρον, μεσόσφαιρον, μικρόσφαιρον, φούλικλον, ραπτή σφαίρα, δωδεκάσκυτος.² Ο Λάζος συγκεντρώνει πέντε περίπου, αναλόγως του μεγέθους και της κατασκευής: θύλαξ (από φούσκα ζώου τυλιγμένη με δέρμα χοίρου ή ελαφιού), φούλικλος (ραμμένη με πολύχρωμα κομμά-

1 Σακελλάριος Τάκης, *Αθλητισμός και παιχνίδια του Δημοτικού Σχολείου*, Αθήναι 1952, σ. 10.

2 Πλούταρχος, 2, 1003d.

τια ύφασμα και παραγεμισμένη με νήματα ή πούπουλα), κώρυξ (με δέρμα χόιρου και παραγεμισμένη με τριμμένα κεραμικά ή αλεύρι), αρπαστή (με νήματα μαλλιού σφικτά, ενώ εξωτερικά περιβάλλονταν με ραμμένο ύφασμα), χωριάτικη (μεσαίου μεγέθους, ελαφριά, με πούπουλα ή κομμάτια σπάγκου, και εξωτερικά με δέρμα ή ύφασμα), τριγών (από άγνωστο υλικό, πιθανώς πηλό).

Τα είδη των παιχνιδιών

Τα είδη των παιχνιδιών με σφαίρα ήταν αρκετά. Ο Πολυδεύκης διασώζει τα εξής: «απόρραξις ή ανακρουσία, αρπαστόν, επίσκυρος, κερητίειν, κωρυκομαχία, ουρανία ή εφηβική, τρίγωνον, φενίνδα ή εφετίνδα».

Σε άλλους συγγραφείς συναντούμε: «αντισφαίρισις, διασφαίρισις σφαιρομαχία, ιππαστί σφαίρισις».³

Ο Γαληνός, επίσης, στο έργο του *Περί του διά της μικράς σφαίρας γυμνασίου* τονίζει ότι το είδος αυτό του παιχνιδιού «προσπαθεί να μορφοποιήσει και συστηματοποιήσει μια κατηγορία ασκήσεων με σφαίρα».

Σε κεραμικό θραύσμα που βρέθηκε στην Κόρινθο εικονίζεται νέος με μικρή μπάλα και δίπλα γέροντας να κρατά ράβδο έτοιμος να τη χτυπήσει. Το παιχνίδι θυμίζει κάτι ανάμεσα στο μπέιζμπολ και το σόφτμπολ. Θα μπορούσε κάλλιστα να ονομαστεί «ραβδοσφαίριση».

Κατά τους Βυζαντινούς χρόνους και μετά τη μεσολάβηση της ρωμαϊκής κατάκτησης, οπότεν οι Ρωμαίοι αντέγραψαν πλήρως τις ελληνικές κοινωνικές συνήθειες και επομένως και τα παιχνίδια,⁴ η σφαίρα αναφέρεται και ως «μάρπα»⁵, λέξη που χρησιμοποιείται στην Κύπρο για να δηλώσει την μπάλα που χρησιμοποιείται για το ποδόσφαιρο, αλλά και γενικά ως ονομασία του ίδιου του παιχνιδιού.

3 Αθήναιος, Ευστάθιος, Ησύχιος.

4 Γιάτσης Σωτήρης, *Ιστορία της άθλησης και των αγώνων στον ελληνικό κόσμο κατά τους Ελληνορωμαϊκούς, τους Βυζαντινούς και τους Νεότερους χρόνους*, ιδιωτική έκδοση, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 54.

5 Λάζος Χρήστος, *Παίζοντας στο χρόνο. Αρχαιοελληνικά και Βυζαντινά παιχνίδια 1700 π.Χ. - 1500 μ.Χ.*, Αίολος, Αθήνα 2002, σ. 41.

Η φαινίνδα

Οι απαρχές του παιχνιδιού αυτού χάνονται στα βάθη της ιστορίας, αφού ο Όμηρος, αναφερόμενος στη μυκηναϊκή εποχή, την εποχή των επών που περιγράφει (1580-1100 π.Χ.), σαφώς και κάνει αναφορά σε αυτό το παιχνίδι, σχολιάζοντας μάλιστα τις εξαιρετές επιδόσεις του Φαίακα και του Αλκίνοου στη φαινίνδα. Αναφερόμενος δε στην κόρη του Αλκίνοου Ναυσικά, μας περιγράφει το παιχνίδι που έκανε με τις φίλες της στην παραλία με τη μικρή μπάλα, ένα είδος φαινίνδας. Αλλά και σε άλλα σημεία της *Οδύσσειας* (Θ', 370-375) αναφέρεται στη φαινίνδα.

Για τη φαινίνδα έγραψαν ο Πολυδεύκης, ο Αντιφάνης και ο Αθήναιος, όπως και ο Γαληνός.

Ποδοσφαιρικές σκηνές

Χαρακτηριστική πάντως είναι η σκηνή με την επιτύμβια στήλη σφαιριστή⁶ όπου ο ποδοσφαιριστής επιχειρεί με άψογη τεχνική να «κοντρολάρει» την μπάλα πάνω στο δεξί του πόδι. Είναι σαφές από την ανάγλυφη μαρμάρινη παράσταση ότι ο ποδοσφαιριστής δεν πρέπει να πιάσει την μπάλα με τα χέρια του, γι' αυτό κρατάει πίσω από την πλάτη τα χέρια του. Ένα μικρό παιδί τον παρατηρεί με θαυμασμό, ενώ πίσω από τον αθλητή βλέπουμε το ρούχο του, που το έχει ακουμπήσει πάνω σ' έναν στύλο, αφού οι ποδοσφαιριστές εξασκούσαν το άθλημα γυμνοί. Ήταν δηλαδή και το ποδόσφαιρο γυμνικός αγώνας, όπως και σχεδόν όλοι άλλωστε οι αγώνες στην αρχαία Ελλάδα. Αυτή η στάση είναι σήμερα σε όλους γνωστό ότι αφορά ποδόσφαιρο και δείχνει την ικανότητα του παίκτη για έλεγχο της μπάλας.

Μάλιστα, ο Αρριανός αναφέρει:

«Μια μπάλα με φτερά. Αυτή η μπάλα γεμάτη από συμπιεσμένα φτερά βαλμένα με δυσκολία μέσα είναι λιγότερο μαλακή από μια μπάλα φουσκωμένη με αέρα» (Αρριανός, Β, 14, 45).

⁶ Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (πρώτο μισό 4ου π.Χ. αιώνα).

«Μια μπάλα με τρία κομμάτια. Εάν είσαι ικανός να τη χτυπήσεις με ένα γρήγορο χτύπημα με το αριστερό, είναι δική σου. Δεν μπορείς; Ανίκανε, δώσε την μπάλα σε κάποιον άλλο» (Αρριανός, Β, 14, 46).

Και ο Αντιφάνης:

«Έπιασε την μπάλα και γέλασε, καθώς την πέταξε σ' έναν παίκτη και ταυτόχρονα έγενεφε πως θα την πετάξει σε άλλον. Έσπρωξε έναν άλλον παίκτη που του έκοβε τον δρόμο και έπιασε έναν άλλο απ' τα πόδια και τον σήκωσε ψηλά, ενώ την ίδια ώρα ακούγονταν κραυγές και φωνές: “Έξω από τα όρια! Πολύ μακριά! Πάνω από το κεφάλι του! Από πάνω! Πολύ κοντά! Πίσω!”» (Αντιφάνης, κωμικός ποιητής, 4ος αιώνας π.Χ.).

Η τελευταία περιγραφή δεν είναι σύγχρονου αγώνα ποδοσφαίρου ή ράγκμπι, αλλά είναι κάτι ανάμεσα στα δύο, ένα από τα πολλά παιχνίδια με την μπάλα που παίζονταν στην αρχαία Ελλάδα. Το αρχαίο ελληνικό ποδόσφαιρο είχε ακριβώς αυτή τη μορφή, δηλαδή, θα μπορούσαμε να πούμε, μια μείξη ποδοσφαίρου, ράγκμπι και πετόσφαιρας. Το όνομά του «επίσκυρος». Το γήπεδο όπου διεξαγόταν ο αγώνας ήταν χωρισμένο σε δύο μέρη με γραμμές από σκύρα (χαλίκια) και η μπάλα ήταν κατασκευασμένη από δερμάτινα κομμάτια ραμμένα μεταξύ τους με εντόσθια ζώων, ενώ στις δυο άκρες του γηπέδου ήταν χαραγμένη μια γραμμή, που συμβόλιζε τα δύο τέρματα. Η μπάλα αυτή του «ποδοσφαίρου» ήταν φουσκωμένη με αέρα, και εξωτερικά ήταν ζωγραφισμένη με έντονα χρώματα και συνήθως διακοσμημένη με γεωμετρικά σχέδια. Το παιχνίδι ξεκινούσε όπως και σήμερα και ο στόχος ήταν για τις δύο ομάδες να περάσουν την μπάλα στην απέναντι εστία, στο τέρμα. Τότε είχαμε αυτό που ορίζουμε σήμερα ως «γκολ». Μας διασώζονται ακόμα και ονόματα διάσημων «ποδοσφαιριστών» της αρχαιότητας, όπως του Αριστόνικου του Καρυστίου, του Δημοτελή του Χίου, του Χαιρεφάνη και του Κτησιβίου του Χαλκιδικέως. Οι κεφαλιές ήταν μέσα στο παιχνίδι, καθώς και τα σπρωξίματα και οι σκληρές συγκρούσεις, για να εμποδίσουν τους αντίπαλους παίκτες να φτάσουν στην μπάλα. Χτυπούσαν την μπάλα, τροφοδοτώντας τους συμπαίκτες τους με τα πόδια, αλλά και με τα χέρια. Το περίεργο είναι, όπως μας παραδίδει ο Αρριανός, ότι το παιχνίδι παιζόταν κυρίως από μικρά παιδιά και μεγαλύτερους άνδρες, ενώ οι νέοι δεν λάμβαναν μέρος σε αυτό. «Φύγετε, νεαροί. Αυτό το παιχνίδι με την μπάλα φουσκωμένη με αέρα έχει γίνει για μεσήλικες και παιδιά» (Αρριανός, XIV, 47).

Δεν γνωρίζουμε για τα έπαθλα των αγώνων ούτε για τον ακριβή αριθμό των παικτών. Ξέρουμε όμως ότι το άθλημα ήταν ιδιαίτερα δημοφιλές, αφού από τα αποσπάσματα των αρχαίων συγγραφέων συνάγεται ότι πολλοί θεατές παρακολουθούσαν τους αγώνες και συμμετείχαν στην εξέλιξη του παιχνιδιού με φωνές, κραυγές επιδοκιμασίας, ακόμα και με συνθήματα.

Αναδρομή στους νεότερους χρόνους (μέχρι το 1863)

Κατά τον Μεσαίωνα, το παιχνίδι της μπάλας εξέφραζε τον ανταγωνισμό ανάμεσα σε γειτονικά χωριά ή μεταξύ φατριών του ίδιου χωριού. Παιζόταν με διαφορετικούς κανονισμούς από τόπο σε τόπο και ήταν εντελώς διαφορετικοί από εκείνους της αρχαιότητας. Η επιδίωξη της νίκης γινόταν με ιδιαίτερο φανατισμό, και αυτό άρχισε να προβληματίζει τους φορείς της εξουσίας. Μάλιστα, ο Ερρίκος ο Β΄ της Αγγλίας έφτασε στο σημείο να απαγορεύσει το παιχνίδι, γιατί ο μεγάλος ενθουσιασμός που έδειχναν οι υπήκοοί του οδηγούσε πολλές φορές σε υπερβολές και ακρότητες. Όπως προκύπτει από ένα χρονικό του Λονδίνου του 1175, οι κάτοικοι άρχισαν να διαμαρτύρονται για τον επικίνδυνο και βίαιο τρόπο με τον οποίο παιζόταν το ποδόσφαιρο κατά τη διάρκεια του καρναβαλιού.

Το παιχνίδι με την μπάλα ξεκίνησε στους αγρούς και τους δρόμους ανάμεσα σε αγροτόπαιδα και μαθητευόμενους. Ήταν ένα λαϊκό παιχνίδι με ραγδαία ανάπτυξη, που ανήκε στον λαό. Στα μάτια των αρχών και της υψηλής κοινωνίας όμως δεν ήταν τίποτε περισσότερο από ένα χυδαίο, θορυβώδες χόμπι, που από τον 14ο αιώνα και μετά ο αξιосέβαστος και ο ευσεβής κύκλος το παρτηρούσε με αποστροφή και κατέβαλλε συνεχείς προσπάθειες για να εμποδιστεί η ανάπτυξή του. Κρατούσε τους ανθρώπους μακριά από την άσκηση των χριστιανικών καθηκόντων τους και από τα επαγγέλματά τους, και επομένως από τα συμφέροντα των εργοδοτών τους. Σπαταλούσε χρόνο που θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιηθεί επικερδώς στην πρακτική της τοξοβολίας και άλλων στρατιωτικών δεξιοτήτων. Αλλά, παρόλο που οι νομοταγείς δήμαρχοι, σερίφηδες και οι κληρικοί προσπάθησαν να το πατάξουν, η επίδρασή τους ήταν ελάχιστη έως μηδαμινή και ο κόσμος απλώς συνέχιζε να παίζει.

Όμως αυτό που παιζόταν δεν ήταν ακόμη ποδόσφαιρο, αλλά πράγματι είναι αλήθεια ότι ήταν θορυβώδες και επικίνδυνο.

Η Φλωρεντία είναι η πόλη στην οποία το ποδόσφαιρο βρήκε τη μεγαλύτερη διάδοση κατά την εποχή των Μεδίκων. Τον 17ο αιώνα εκδόθηκε στη Βενετία το λεξικό της Ακαδημίας της Κρούσκα. Σ' αυτό συναντούμε τα παρακάτω στοιχεία: «Ποδόσφαιρο είναι ένα παιχνίδι που παίζεται στη Φλωρεντία με δύο ομάδες, όπως σε παράταξη μάχης, με μια μπάλα φουσκωμένη με αέρα. Μοιάζει με τη σφαιρομαχία, που πέρασε από τους Έλληνες στους Λατίνους και από τους Λατίνους σ' εμάς». Το ποδόσφαιρο στη Φλωρεντία παιζόταν τις ημέρες των μεγάλων γιορτών και ήταν τόσο διαδεδομένο, ώστε συχνά και οι πιο λαμπροί άρχοντες και οι πιο διάσημοι καλλιτέχνες δεν δίσταζαν να συμμετάσχουν στον αγώνα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ανάμεσα στις προσωπικότητες που ασχολήθηκαν με φανατισμό με το άθλημα, την εποχή αυτή, είναι τρεις άνθρωποι που μετέπειτα κατέλαβαν τον παπικό θρόνο: ο Κλήμεντας ο Γ', ο Λέοντας ο Ι' και ο Ουρβανός ο Ζ'.

Ο Ιάκωβος ο Α' ο Στιούαρτ εξέδωσε στην Αγγλία το 1617 την «Declaration of Sports». Η απόφαση αυτή δημιούργησε καινούργια δεδομένα και νέες προοπτικές για το ποδόσφαιρο. Κατάργησε όλες τις απαγορεύσεις και τους περιορισμούς που υπήρχαν σχετικά με το ποδόσφαιρο και ευνόησε τη γρήγορη διάδοση του ποδοσφαίρου στα κολέγια. Υπάρχει μια παράδοση ότι ο αριθμός των παικτών μιας ποδοσφαιρικής ομάδας καθιερώθηκε από τον αριθμό των σπουδαστών κάθε θαλάμου κολεγίου, που ήταν δέκα, συν έναν παιδαγωγό, οι οποίοι αποτελούσαν και την ομάδα. Μέχρι και το 1820, παρότι το ποδόσφαιρο δεν είχε πάρει ακόμη το όνομα «φουτμπόλ», χρησιμοποιούνταν ο όρος «οφσάιντ» και είχε κανονισμούς παραπλήσιους με τους σημερινούς.

Η γέννηση του σύγχρονου ποδοσφαίρου (1863)

Τον 19ο αιώνα το ποδόσφαιρο δέχτηκε ένα μοιραίο χτύπημα. Το χτύπημα αυτό δεν ήταν ενέργεια κάποιου ανθρώπου αλλά μηχανής. Συγκεκριμένα, δεν μπορείς να έχεις παλιά παιχνίδια να παίζονται σε ένα προβιομηχανικό περιβάλλον, δεν μπορεί να παίζονται παλιά παιχνίδια στα μεγάλα αναπτυσσόμενα αστικά βιομηχανικά κέντρα. Έτσι οι πόλεις περνούν νομοθεσίες και νόμους για να σταματήσουν το παλιό παραδοσιακό παιχνίδι να παίζεται στους δρόμους. Αυτός είναι ένας νέος κόσμος όπου το ποδόσφαιρο πρέπει να βρει ένα νέο μέρος να μπορεί να παιχτεί.

Έτσι, εκεί που το παλιό λαϊκό παιχνίδι θεωρείται νεκρό, έρχονται σωτήρια τα ιδιωτικά σχολεία της Αγγλίας και το σώζουν, καθόλου τυχαία όμως, αφού κοιτούσαν να σωθούν και αυτά τα ίδια.

Συγκεκριμένα, τη δεκαετία του 1850 τα περισσότερα σχολεία υπέφεραν από τους βίαιους μαθητές. Οι μαθητές αυτοί στασίαζαν, έκαιγαν τάξεις, επιτίθεντο στον κόσμο. Οι περισσότεροι καθηγητές ήταν ιερωμένοι και δεν ήξεραν τι να κάνουν, γι' αυτό αναδύθηκε μια φόρμα κοινωνικού ελέγχου. Η διαδικασία ήταν να εκμεταλλευτούν όλη την ενέργεια που είχαν οι κούλιγκαν αυτοί και να τους μετατρέψουν σε ήρωες. Η ουσία αυτής της αναμόρφωσης δεν ήταν τίποτα άλλο από το γήπεδο. Δηλαδή, αν τους εξουθένωνες στα γήπεδα, δεν θα ήταν διατεθειμένοι να βγάλουν το άχτι τους στους χωριανούς ή στους κατοίκους της πόλης. Η θρησκεία έγινε η ραχοκοκαλιά της αθλητικής επανάστασης και ονομάστηκε «μυϊκός χριστιανισμός». Το πιστεύω είναι ότι ο αθλητισμός ήταν μια χρήσιμη πλευρά της θρησκευτικής εκπαίδευσης πως ένα γερό κορμί έχει ένα γερό μυαλό και ότι το δίκαιο παιχνίδι και η ομαδική δουλειά στο γήπεδο προβίβαζαν την ηθική καρτερία.

Κάθε σχολείο ανέπτυξε τη δική του έκδοση ποδοσφαίρου, ενώ μερικά, όπως το Harlow, ήταν υπέρ του παιχνιδιού με λακτίσματα. Άλλα, όπως ήταν η σχολή ράγκμπι, επέτρεπαν να πιάνεις την μπάλα με τα χέρια και να τρέχεις προς το αντίπαλο τέρμα. Αυτή η διαφορά ήταν η αρχή του σύγχρονου παιχνιδιού. Επειδή τα παιδιά αυτά πήγαιναν στο πανεπιστήμιο και ήθελαν να συνεχίζουν να παίζουν, έπρεπε να οδηγηθούν στην ενιαία κωδικοποίηση του ποδοσφαίρου.

Η εμφάνιση του σιδηροδρόμου ήταν πολύ σημαντική στη διάδοση και τη λειτουργία του ποδοσφαίρου. Δεν θα μπορούσες να έχεις δομές εθνικής κατηγορίας χωρίς τον σιδηρόδρομο. Χωρίς να μπορούν οι ομάδες να ταξιδεύουν κατά μήκος και πλάτος της χώρας, εκεί όπου υπήρχαν λιγότεροι υποστηρικτές του αθλήματος. Τα ταξίδια αυτά θα ήταν αδύνατο να γίνουν χωρίς τη βοήθεια του σιδηροδρόμου. Μέσα στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα το ποδόσφαιρο ήταν παρασιτικό, τρεφόμενο από την ανάπτυξη της βιομηχανίας και της τεχνολογίας. Ως αποτέλεσμα, νέες ομάδες ξεφύτρωσαν στην Αγγλία, απορροφώντας παίκτες και διευθυντικούς παράγοντες.

Πολλές ομάδες αναδύθηκαν στα 1880 και 1890 και πολλές από αυτές διατηρούν το όνομά τους ακόμα και σήμερα. Τα μέλη τους συνέχονταν σε μια

παμπ και αποφάσιζαν να φτιάξουν μια ομάδα ποδοσφαίρου. Οι άντρες, για παράδειγμα, μιας εταιρείας σιδηροδρόμου αποφάσισαν να φτιάξουν μια ομάδα, τη Μάντσεστερ Γιουνάιτεντ, και γενικότερα όλα τα ιδρύματα που ήταν βασικά για την εργατική τάξη έφτιαξαν νέες ποδοσφαιρικές ομάδες.

Η 26η Οκτωβρίου 1863 θεωρείται η επίσημη ημερομηνία γέννησης του σύγχρονου ποδοσφαίρου.

Σύγχρονο ποδόσφαιρο (1863-1904)

Οι κανονισμοί του Συνδέσμου του Ποδοσφαίρου του 1863 μπορεί να εφαρμόζονταν στο Λονδίνο και στην ευρύτερη περιοχή του, όμως στην επαρχία τα τοπικά αθλητικά σωματεία συνέχιζαν, για αρκετό διάστημα, να ακολουθούν τους δικούς τους κανόνες. Οι πιο σημαντικοί από αυτούς τους τοπικούς κανονισμούς ίσχυαν στην περιοχή του Σέφιλντ. Ήταν το 1877 όταν η συγκεκριμένη περιοχή αποφάσισε να υιοθετήσει τους κανονισμούς του Συνδέσμου του Ποδοσφαίρου, οι οποίοι εντωμεταξύ είχαν απορροφήσει κάποιους συγκεκριμένους κανόνες του ποδοσφαιρικού κώδικα του Σέφιλντ.

Στο μεταξύ, το ποδόσφαιρο διαδόθηκε με μεγάλη ταχύτητα στη Λατινική Αμερική, κυρίως από άγγλους ναυτικούς και υπαλλήλους εμπορικών εταιρειών. Το 1893 ιδρύθηκε η Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία της Αργεντινής.

Το 1904, με πρωτοβουλία του Γάλλου Ζιλ Ριμέ, ιδρύθηκε η FIFA (Fédération Internationale de Football Association), ένας διεθνής οργανισμός για τον προγραμματισμό και τον έλεγχο των διεθνών ποδοσφαιρικών αγώνων και την ενιαία εφαρμογή των κανονισμών.

Το ποδόσφαιρο στην Ελλάδα

Το ποδόσφαιρο άρχισε να εμφανίζεται στην Ελλάδα λίγο πριν από τις αρχές του 20ού αιώνα, όταν στα λιμάνια του Πειραιά, της Πάτρας, της Θεσσαλονίκης, αλλά και της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης ναυλοκούσαν αγγλικά πολεμικά πλοία και έπαιζαν οι ναύτες μεταξύ τους ποδόσφαιρο. Παράλληλα, πολλοί έλληνες φοιτητές σε αγγλικά πανεπιστήμια αλλά και μετανάστες σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες επέστρεφαν στην Ελλάδα φέρνοντας μαζί τους και το ποδόσφαιρο, όπως ο Παναγιώτης Βρυώνης από την Ελβετία, όπου έπαιζε

ποδόσφαιρο στη Σερβέτ, και ο Ανδριανόπουλος, ο μετέπειτα ιδρυτής και ποδοσφαιριστής του Ολυμπιακού.

Στη Θεσσαλονίκη συγκροτήθηκε η πρώτη ομάδα, η Ουνιόν Σπορτίβ, από ξένους που βρίσκονταν εκεί. Επίσημα το άθλημα εμφανίζεται το 1899, όταν η διοίκηση του ΣΕΓΑΣ, στον οποίο υπαγόταν τότε το ποδόσφαιρο, αποφάσισε στις 12 Ιανουαρίου 1899 να προκηρύξει ποδοσφαιρικούς αγώνες. Την πρώτη επίσημη μετάφραση των κανονισμών του ποδοσφαίρου έκανε το 1898 ο Ιωάννης Χρυσάφης. Οι πρώτες ομάδες που εμφανίζονται είναι ο Εθνικός Γυμναστικός Σύλλογος και ο Πανελλήνιος στην Αθήνα, ο Πειραιϊκός Σύνδεσμος στον Πειραιά, ο Πανιώνιος και ο Απόλλωνας στη Σμύρνη και η Πέρα Κλουμ στην Κωνσταντινούπολη.

Ο ΣΕΓΑΣ προκηρύσσει το πρώτο πανελλήνιο πρωτάθλημα το 1906, με νικήτη τον Εθνικό ΓΣ, ενώ στη Σμύρνη το πρώτο πρωτάθλημα είχε διοργανωθεί πολύ νωρίτερα, το 1898, με νικήτη τον Απόλλωνα. Το 1906 συγκροτήθηκε και η πρώτη εθνική ομάδα. Από το 1907 εισάγεται στα σχολεία και αρχίζουν να γίνονται αγώνες ανάμεσα σε μαθητές γυμνασίων και μεταξύ φοιτητών. Το 1908 ιδρύεται ο Ποδοσφαιρικός Αθλητικός Όμιλος Αθηνών, ο οποίος το 1923 μετονομάστηκε σε Παναθηναϊκό Αθλητικό Όμιλο. Το ποδόσφαιρο παραμένει στον ΣΕΓΑΣ μέχρι το 1923, όταν οι σύλλογοι ιδρύουν την ΕΠΣΕ.

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι και μετέπειτα ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος διέκοψαν κάθε κίνηση στη δεκαετία 1910-1920. Οι ομάδες της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης επανιδρύονται μετά το 1922 στην Αθήνα. Το 1925 ιδρύεται ο Ολυμπιακός Σύνδεσμος Φιλάθλων Πειραιώς. Το 1926 οι ποδοσφαιρικές ενώσεις Αθήνας, Πειραιά και Θεσσαλονίκης ιδρύουν την ΕΠΟ (Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία), στην οποία υπάγονται και σήμερα όλες οι ποδοσφαιρικές ενώσεις της χώρας.